

JUAN-JUANLARIN ÇÖKÜŞÜ VE DAĞILIŞI

Enkhbat AVIRMED*

Özet

Eski Tung-huların soyundan gelen Moğol asıllı Juan-juanlar IV-VI. yüzyıllar arasında Merkezî Asya'da bazı göçebe kavimleri birleştirmek suretiyle bir devlet kurdular. 520 yılında, Anagüey tahta oturduktan sonra, iç kavga ve dışarıdan gelen saldırılar nedeniyle Juan-juan Devleti çöküş emareleri göstermeye başladı. Juan-juanların yıkılması, Merkezî Asya göçebe tarihinin en önemli hadiselerinden biri olarak kabul edilir. Bu devletin yıkılış sebepleri arasında iç kavgalar, Kök Türk ve Kuzey Ch'i hükümetlerinin saldırıları gösterilmektedir.

Tarihi kaynaklardan anladığımıza göre, Juan-juan halkının çoğu yeni kurulan Kök Türk Devleti'ne boyun eğdi. Ayrıca çöküşten sonra Juan-juanlar küçük aileler hâlinde Kitan, Hi, Shi-wei, Uygur gibi Moğol ve Türk kabilelerine giderek bunların arasında da yaşamışlar ve zamanla onlara karışmışlardır. Kök Türklere tabi olanların Orkun Kitabelerinde Otuz Tatar ve Tokuz Tatarlar şeklinde zikredildiğini düşünüyoruz. Shi-wei topraklarına kaçıp orada yerleşenlerin ise Meng-wu Shi-weiler olduğunu sanıyoruz.

Juan-juan Devleti'nin nihayet bulmasıyla adlarının tamamen ortadan kalkması, bize bu ismin bir siyasi birliği ifade ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Juan-juanlar, Moğollar, Kök Türkler.

The Collapse and Distruption of Juan Juans

Abstract

Juan-Juans, the descendants of Mongol Donghus, are established a state by uniting some nomadic tribes between 4th-6th centuries. After Anagüey ascended the throne in 520, the indication of decline emerged because of inner conflict and aggression of neighboring states. The collapse of Juan-Juan state is accepted as one of the major event of Inner Asia. The major factors of collapse of Juan-Juan state are inner conflict and the aggression of Turkic state and Northern Tshi dynasty. Most of the Juan-Juan population was subjected to newly established Turkic state. Also Juan-Juans fused in small fractions to other Mongol and Turkic tribes like Khitan, Shi-wei, Hi and Uyghur. We consider that they are mentioned as Otuz Tatars and Tokuz Tatar in the Orkun inscription. Also we consider that the ones who

* Dr., Moğolistan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Teknoloji Okulu.

escaped to Shi-wei lands are Meng-wu Shi-weis. After Juan-Juan state collapsed, the Juan-Juan name was disappeared. This situation indicates that Juan-Juan name was only name of political alliance or state name.

Keywords: Juan-Juan, Mongols, Kok Turkic State.

Eski Tung-huların soyundan gelen Moğol Juan-juanların, IV-VI. yüzyıllar arasında Merkezi Asya'daki birtakım göçebe halkları birleştirerek bir devlet kurduklarını biliyoruz. Juan-juanlara dair belgeler, Çin'in kuzeyinde bir devlet kuran, ancak bir süre sonra yerleşikliğe geçip Çinlileşen Toba-Wei Devleti'nin resmî tarihi olan Wei-shu'da kayıtlıdır. Bununla birlikte Juan-juan adı, Çin yıllıklarında "Jui-jui" veya "Ju-ju" ya da "Jou-ju" olarak geçer.

Liang-shu ve Nan-shih adlı Çin kaynaklarında, Juan-juan'ların atalarının Hsiung-nuların neslinden bir kol olduğu anlatılmaktadır. Nan-ch'i-shu'da, bunların sınırın dışında yaşayan çeşitli Hu kavimlerinden geldiği, Wei-shu'da Tung-huların neslinden türedikleri, Chin-shu ve Shi-liu-kuo ch'un-ch'iu'da ise Ho-shi'deki Hsien-piler olduğu anlatılır.¹

Bunun yanı sıra yukarıda da belirtildiği üzere Eski Türkler ve Juan-juanların arasındaki ilişkiler hakkında ilk bilgileri yine Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Buna bağlı olarak Türklerin türeyişiyle ilgili efsanede, her ailenin bir soyadı aldığını ve birinin kendine A-shih-na (Börü) dediğini görürüz. Onun çocukları ile soyu giderek çoğalırlar ve yüzlerce aile olurlar. Nihayet birkaç nesil sonra, Ju-Juların tabiiyetine girip, onlara hizmet etmek üzere mağaradan dışarıya çıkarlar.²

M.S. 425 senesinde Wei İmparatoru T'ai Wu'nun sarayında, diğer devletlere saldırı konusunun tartışıldığı bir toplantıda, T'ai-ch'ang unvanlı ve Ch'uei Hao adlı devlet adamı, Juan-juanlar hakkında, "Juan Juan'lar kuşlar gibi birdenbire toplanırlar, tehlikeyi sezdikleri zaman ise aniden vahşi hayvanlar gibi süratle gözden kaybolurlar. Büyük ordularla onları takip edip yakalamak imkânsızdır. Az bir kuvvetle arkalarından gitsek bile, onlarla başa çıkamayız"³ diyordu.

Yine Çin yıllıklarını incelediğimizde; Shen-yüan Kagan döneminin (M.S. 220-277) sonlarında, To-balardan (Tabgaç) yağma yapan bir grup

¹ D.C.Woo, **Juan-Juan'lar**, Doktora Tezi, Ankara 1995, s.20.

² M.T.Liu, **Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri**, Çev. E.Kayaoğlu-D.Banoğlu, İstanbul 2006, s.14.

³ A.Onat, **5. Asırda Kuzey Çin'de Kurulan Hsia Hun Devleti**, (M.S. 407-431), Doçentlik Tezi, Ankara 1977, s.123.

süvarinin, saçları kaşına kadar uzun ve kendi ismini unutmuş bir köleyi ele geçirdiklerini öğreniyoruz. Ona efendisi Mu-ku-lu⁴ (Yulgu) adını vermişti. Mu-ku-lu (Yulgu) kelimesi, kel (dazlak) anlamını taşımaktadır. Onun torunları da sonra Mu-ku-lu (Yulgu) adını almışlardı. Mu-ku-lu (Yulgu) bir müddet geçince, kölelikten kurtarılarak süvari oldu. İ-lu Kagan döneminde (304-316) göreve geç gelmesi sebebiyle idama mahkûm edilince, kaçarak Gobi Çölü'nün bir kanyonuna sığınmış ve orada etrafında asileri toplamıştı. Yüz kişi olup Ho-tu-lin adlı bir halka sığınmışlardı. Mu-ku-lu (Yulgu) öldükten sonra, oğlu Che-lu-hui cesur bir savaşçı olduğundan pek çok kavmi kendi idaresi altında topladı ve kendilerine Jou-jan dedi. O, Wei Devletine düzenli bir şekilde haraç veriyordu.⁵ Che-lu-hui'nin ölümünden sonra tahta, babadan oğula geçme geleneğine bağlı olarak, sıra ile Tu-nu-hui, Pa-ti ve Ti-su-yüan oturdu. Bu üç han zamanında, Juan-juanların gücünün oldukça arttığı görülür.⁶ Bundan sonra Juan-juan Devleti'nde Pi-hou-pa (?-?), Yün-ho-ti (?-?), She-lun (402-410), Hu-lu (410-413), Ta-t'an (414-429), Wu-ti (429-444), T'u-ho-chen (444-464), Yu-cheng (464-485), Na-kai (487-506), Fu-t'u (506-508), Ch'ou-nu (508-520) adlı kaganlar hüküm sürdüler.⁷ Ch'ou-nu, Juan-juan Devleti'nin güçlenmesi için elinden gelen her şeyi yaptı. Juan-juan prenseslerini Ak Hunlara vererek onlarla anlaştı.⁸ Ch'ou-nu'nun ölümünden sonra kardeşi Anaguey (A-na-kuei)⁹ tahta çıktıysa da onunla beraber Juan-juanların gerileme devri başlar.

Anaguey 520 yılında tahta oturduktan sonra, amcaları veya amca çocuklarından Szu-li-fa P'o-lo-men ile Szu-li-fa Shi-fa isyan etmiş ve çıkan iç savaş yüzünden güçleri oldukça zayıflamıştı. 521 tarihinde Açıklu'nun (A-chih-lo) önderliğindeki Tölöslerden bir darbe yediler ve Szu-li-fa P'o-lo-men, Tabgaç imparatorundan yardım istedi. 523'te meydana gelen tabii felaket de bunlara eklendi. Hatta Anaguey dahi canını kurtarabilmek için Tabgaçlara sığındı.¹⁰ Bu çağlardan itibaren iç kavga ve dışarıdan gelen saldırılar nedeniyle Juan-juan Devleti çöküş emareleri göstermeye başladı.

534 yılında, Batı Tabgaç Devleti'nden Börülüler (A-shih-na) nezdine bir elçi gönderildi ve bu arada kuzeydeki Tölöslere karşı Juan-juanlar başarı kazandılar. Tölös beyi de yeğeni tarafından öldürülmüştü (536). Ayrıca

⁴ Diğer kaynaklarda veya çevirilerde Yulgu şeklinde geçer.

⁵ G.Suhbaatar, **Mongoliin Tüühiin Deej Biçig**, Ulaanbaatar 1992, s.39.

⁶ Woo, **a.g.e.**, s.28.

⁷ Bu hükümdarların faaliyetleri hakkında daha geniş bilgiler için bkz. Woo, **a.g.e.**, s. 28-68; L.K.Ling, **Toba Wei Sülalesi Devrinde Çin'in Kuzey ve Batı Komşuları**, Doktora Tezi, Ankara 1978, s.2-29.

⁸ Prof.Dr. Saadettin Gömeç, Ch'ou-nu'nun adının Çona, yani Börü olabileceğini söyler. Bakınız, S.Gömeç, **Kök Türk Tarihi**, 3. Baskı, Ankara 2009, s.148, s.32.

⁹ A-na-kuei ve onun faaliyeti için bakınız. (Woo, **a.g.e.**, s.68-79)

¹⁰ Gömeç, **e.g.e.**, s.33.

545'lere doğru Bumın'ın liderliğindeki Türklerin (Börülü Tölösleri) Çin hudutlarında ticaretle uğraştıklarını biliyoruz. 546 senesine geldiğinde ise bir Tölös ayaklanması üzerine, Börülüler, Juan-juanları uyarmış ve yardım etmişlerdi.¹¹

O sıralarda Tölösler (T'ie-le'ler)¹², Juan-juanlara saldırmaya hazırlanıyorlardı. Bunun üzerine Bumın askerleriyle Tölöslerin üzerine yürüdü. Onları kendi tebaası yaptı. Bunların sayısı 50 binin üzerindeydi. Bumın bundan aldığı güçle Juan-juanlara bir evlenme teklifi götürdü. Fakat Juan-Juanların lideri A-na-kuei buna müthiş öfkelenmiş ve Bumın'a bir adam göndererek, şu hakaretleri kendilerine iletmesini istedi: "Sen bizim adı demircilerimizden başka bir şey değilsin. Nasıl bizimle böyle konuşmaya (evlenme teklifi) cesaret edebilirsin?" Bumın da bu cevaba çok kızdı ve kendisine mektubu getiren görevliyi öldürttü. Juan-juanlarla bütün bağlantılarını kesti.¹³ Böylece 552 yılının başında, Kök Türk lideri Bumın (Tümen) Juan-juanlara yok edici bir darbe indirdi. Juan-juan ordusu büyük bir yenilgiye uğratıldı. Juan-juan lideri Anaguey de intihar etti. Bundan sonra, Anaguey'nin büyük oğlu Amarjin, kuzeni Teng-chu, onun büyük oğlu Godoi, Juan-juan halkının bir kısmı ile Doğu Wei Devleti'nin yerini alarak 550'de kurulmuş olan Kuzey Ch'i Hanedanlığı'na kaçtılar. Bu suretle Juan-juan Devleti ikiye ayrıldı.¹⁴ Anayurdunda kalan Juan-juanlar, Anaguey'in amcası Teng-shu-tse'yi¹⁵ yeni kagan olarak seçmişlerse de sefalet hâlinde olduklarından Kök Türklerle meydan okumaktan çekinmişlerdi.¹⁶ Bazı Juan-juanlar ise Teng-ch'u'nun küçük oğlu Tibe-di'yi tahta geçirdi. Fakat kısa süre sonra, yani 553 yılının başında, Tibe-di Kitanlar tarafından öldürüldü ve Juan-juan Devleti dağılmaya yüz tuttu.¹⁷ Tibe-di'nin Kitanlar tarafından öldürülmesi üzerine Teng-ch'u, ülkesine geri dönüp tahta geçmiş, ancak kendisi de A-fu-i adında bir Juan-juan beyi tarafından öldürülmüştür. Onun ölümünden sonra büyük oğlu K'u-t'ı tahta çıktıysa da ona karşı gelenler A-na-kuei'nin amcası Teng-shu-tse etrafında toplandılar. Böylelikle Juan-juan Devleti'nde aynı zamanda iki hükümdar bulunmuş oluyordu. Bu hadiseden sonra, 553'te Juan-juanlar yeniden Kök Türklerin saldırısına uğradılar ve hepsi Kuzey Ch'ilere sığındılar.¹⁸

¹¹ Gömeç, **a.g.e.**, s.34.

¹² T'ie-le'lere Ch'i-lê de deniliyordu. Başlangıçta kendilerini Ti-li olarak adlandırıyorlardı, sonra Ting-ling adını aldılar. Kuzey Weiler zamanında (386-534) arabalarının biçimlerinden dolayı Kao-chü (yüksek araba) adıyla tanınıyorlardı. (Liu, **a.g.e.**, s.17.)

¹³ Liu, **a.g.e.**, s.17.

¹⁴ Suhbaatar, **a.g.e.**, s.17.

¹⁵ A-na-kuei'nin babasının küçük erkek kardeşi idi. Daha geniş bilgi için bakınız. (Liu, **a.g.e.**, s.18.)

¹⁶ Ling, **a.g.e.**, s.69.

¹⁷ Suhbaatar, **a.g.e.**, s.17.

¹⁸ Liu, **a.g.e.**, s.55.

Kuzey Ch'i İmparatoru Wen-süan 553 yılının sonunda kuzeye, Kök Türklere karşı sefere çıktı ve Juan-Juanları himayesine aldı. Juan-juanların hükümdarı K'u-t'i'yi tahtından indirerek yerine, Anaguey'in oğlu An-lo-chen'i geçirdi. Ma-i chou'da oturmasına izin verdi; kendisine yiyecek, giyecek ve barınma imkânı sağladı.¹⁹

Yukarıdaki bilgilerden anladığımıza göre, Juan-juanların bazı aristokrat tabakası Kök Türklere ve diğer Juan-juanlara karşı Kuzey Ch'i Devleti ile bir ittifak kurmuştu. Kuzey Ch'i Devleti de onları dostlukla karşıladı. Fakat yeni Juan-juan hükümdarı An-lo-chen Mart 554 tarihinde, Kuzey Ch'i'ye karşı başkaldırıp adamlarıyla kuzeye doğru kaçmıştı.²⁰ Aynı senenin nisan ayında, An-lo-chen Ch'i Devleti'nin Si-chou eyaletine hücum etti ve yeniden Wen-süan-ti tarafından bozguna uğratarak hatunu, çocukları ve 30 bin kişilik halkı Ch'i devletine esir düşü.²¹ Fakat An-lo-chen yakalanamadı. Bundan sonrasına ilişkin ise Çin kaynaklarında An-lo-chen ile ilgili hiçbir bilgi bulunmuyor.

Öte yandan, Juan-juan'ların diğer lideri Teng-shu-tse, An-lo-chen'in ortadan kaybolmasından sonra Juan-juan Devleti'nin tek lideri oldu. Ancak, kendisi de hem Kuzey Ch'i Devleti'nin hem de hızla güçlenmiş olan Kök Türklerin baskılarına fazla dayanamadı. 555 yılında, ilk önce Kuzey Ch'i ordusu Juan-juan Devleti'ne saldırdı. Daha sonra Kök Türk Hükümdarı Mo-kan Kagan da hücumu geçince Juan-juan Devleti tamamen yıkıldı.²² Kuzey Ch'i Devleti'ne, Juan-juanların Chi Li-si²³ Yu Chyu-lyu, Li Zya-ti bizzat halkı olan birkaç yüz kişiyle tabi olmaya geldi.²⁴ Teng-shu-tse, sağ kalan binden fazla aileyle Batı Wei Devleti'nin toprakları Guan-chu'ya²⁵ kaçtı.²⁶

Fakat aynı yıl Kök Türk Hakanı Mo-kan kendini güçlü hissettiği ve Batı Weilerle dostane ilişkiler içinde olduğundan, birbiri ardına elçiler yollayarak, kaçak Juan-juanları teslim almak için onlardan izin istedi. Zaten o dönemlerde Batı Wei Devleti, Kuzey Ch'i Devleti'ne karşı kendisini korumak için Kök Türk Devleti'nin destek ve yardımlarına ihtiyaç duyuyordu. Çin kaynaklarına göre, Kök Türklerin ricasını kabul ederek, "Juan-juanların hükümdarıyla üç binin üstündeki yandaşını tutuklayarak, Türk elçilerine teslim ettiler. Onlar Ts'ing-men büyük kapısı²⁷ önünde

¹⁹ Liu, a.g.e., s.32.

²⁰ Ling., a.g.e., s.37.

²¹ Suhbaatar, a.g.e., s.17.

²² Ling., a.g.e., s.38.

²³ Bir yüksek görevin adıydı.

²⁴ Ts. Handsuren, **Jujanii Haant Uls ba Tüühiin Zarim Sudalgaa**, Ulaanbaatar 2005, s.185.

²⁵ Kuang-chung, günümüzdeki Shen-si eyaletiyle aynı. Bkz. Liu, a.g.e., s.55.

²⁶ Suhbaatar, a.g.e., s.17.

²⁷ Ts'ing-men (Shen-si'deki) Ch'ang-an Kalesi'nin güneydoğu kapısı. Aslında buranın adı Pa-ch'eng kapısıydı; ama maviye boyandığı için genelde Ts'ing-men (mavi kapı) olarak anılırdı. (Liu, a.g.e., s.24.)

başları kesilerek öldürüldü. İçlerinden, sadece henüz reşit olmamış (18 yaşına gelmemiş) erkek çocuklar bu felaketten kendilerini kurtarabildiler. Bu çocuklar prens ve vezirlerin evlerine (Batı Weilerin) köle olarak verildi.”²⁸

Juan-juan Devleti'nin yıkılması, Merkezî Asya göçebe tarihinin en önemli olaylarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu devletin çöküş sebepleri arasında başlıca dâhilî harpler, Kök Türk ve Kuzey Ch'i devletlerinin saldırıları gösterilir.

Tarihi hadiselerden anladığımıza göre, Juan-juan halkının çoğu yeni kurulan Kök Türk Devleti'ne boyun eğdi veya komşu kavimlerle birleştiler. Büyük ihtimal, bu yukarıda saydığımız guruplardan başka, Juan-juanlar ufak aileler hâlinde Kıtan, Hsi Shi-wei, Uygur gibi Moğol ve Türk kabilelerine giderek bunların arasında yaşamışlar ve zamanla bunlara karışmışlardır. Ayrıca Juan-juan halkının çoğunun Kök Türklere tabi olduğunu, onların Orkun Yazıtlarında Otuz Tatar ve Tokuz Tatarlar şeklinde zikredildiğini düşünüyoruz ve Shi-wei topraklarına kaçıp orada yerleşen halkın da Meng-wu Shi-weileri olduğunu sanıyoruz.

Kanaatimizce Juan-juan halkı aşağıdaki beş bölgeye dağıldı:

1. Kuzey Ch'i Devleti'ne tabi olan ve esir düşenler.
2. Batı Wei Devleti'ne sığınan ve sonra Kök Türkler tarafından öldürülenler ki bunların arasından sadece çocuklar ve kadınlar kurtulabildi.
3. Kıtanlara esir olan az sayıdaki Ti-bedi Kagan'ın yandaşları.
4. Doğuya Moğol Shi-wei kabilelerine sığınanlar. Bu kavimler daha sonra tarihte Meng-wu Shi-wei adıyla anıldılar.
5. Juan-juanların büyük bir kısmı da Kök Türklere tabi oldular ki bunlar yukarıda da belirttiğimiz üzere Otuz Tatar ve Tokuz Tatar ismini aldılar.

Bazı tarihçiler Juan-juanların dağılışı hakkında, Juan-juanlar'ın bir kısmı Kore ve Kuzey Çin'e kaçarken, diğer bir kısmı, Avar adıyla şöhret yaparak batıya göç ettiler,²⁹ diye yazıyorlar. Fakat kaynaklarda onların Kore ve batıya göç etmeleri hakkında hiçbir bilgi yoktur. Juan-juan Devleti'nin nihayet bulunmasıyla Juan-juan adı tamamen ortadan kalktı. Bu da bize gösterir ki Juan-juan ismi sadece siyasi bir adlandırmadır. Halkın ismi Tatar veya Meng-wu'dur (Mogol).

²⁸ Liu, a.g.e., s.56.

²⁹ Klyashorniy, S.G-Sultanov, T.İ., **Kazakistan. Türkün Üç Bin Yılı**, Çev, D.A.Batur, 2. Baskı, İstanbul 2004, s.86.

KAYNAKLAR

- GÖMEÇ, S. (2009). *Kök Türk Tarihi*, 3. Baskı, Ankara.
- HANDSUREN, Ts. (2005). *Jujanii Haant Uls ba Tüühiin Zarim Sudalгаа*. Ulaanbaatar.
- KLYAŞTORNIY, S.G-Sultanov, T.İ. (2004). *Kazakistan. Türkün Üç Bin Yılı*. Çev: D.A.Batur, 2. Baskı, İstanbul.
- LİNG., L.K. (1978). *Toba Wei Süalesi Devrinde Çin'in Kuzey ve Batı Komşuları*. Doktora Tezi. Ankara.
- LİU, M.T. (2006). *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*. Çev: E. Kayaoğlu, D. Banoğlu. İstanbul.
- ONAT, A. (1977). *5. Asırda Kuzey Çin'de Kurulan Hsia Hun Devleti, (M.S. 407-431)*. Doçentlik Tezi. Ankara.
- SUHBAATAR, G. (1992). *Mongoliin Tüühiin Deeж Biçиг*. Ulaanbaatar.
- WOO, D., Ch. (1995). *Juan-Juan'lar*. Doktora Tezi. Ankara.